

De financiering van het dagblad „De Schelde - Volk en Staat” (1929-1940)

E. VERHOEYEN

1. Inleiding

Het uitgeven van een dagblad heeft de Vlaamse nationalisten steeds voor ernstige problemen gesteld. De moeilijkheden rond de financiering van het dagblad *De Schelde* (van 1936 af *Volk en Staat*) zijn daarvan een treffende illustratie. De geringe oplage van het blad — om en nabij de 7.000 exemplaren tussen 1933 en 1940 — was uiteraard één van de oorzaken hiervan. Maar tevens zijn deze moeilijkheden een uiting van de kwetsbaarheid van een nationalistische oppositiebeweging, zoals het vooroorlogse Vlaams-Nationaal Verbond (VNV), gekenmerkt door een afwezigheid van loyaleit tegenover de Belgische eenheidsstaat. Deze volksnationalistische opstelling stelde het Vlaams nationalisme uit het interbellum bloot aan niet geheel — of misschien moet men zeggen : in het geheel niet — belangeloze belangstelling en inmenging vanuit het buitenland. Deze kwam uit Nederland en Duitsland, waar een aantal groepen de nationaliteitskweslie wilden exploiteren om de unitaire staat te verzwakken, en zo hun eigen invloed in België wilden vergroten ten nadele van de Franse invloed op cultureel, maar ook en vooral politiek en militair gebied. De slechte financiële toestand waarin *De Schelde-Volk en Staat* voortdurend verkeerde, leidde tot het aanvaarden van hulp van geldschieters, eerst uit Nederland, dan uit Duitsland. Tussen beide groepen geldschieters bestond hoogstwaarschijnlijk een vooralsnog moeilijk aantoonbaar verband.

Deze bijdrage is grotendeels gebaseerd op onuitgegeven en totnogtoe ongebruikte bronnen van tweeërlei aard : enerzijds interne documenten uit het VNV of uit de kleine kring van ingewijden rond *De Schelde-Volk en Staat*, anderzijds een aantal Duitse documenten. De interne stukken van Vlaamse oorsprong zijn documenten die vrijgegeven zijn door het Militair Gerecht. Het betreft enerzijds stukken uit het bezit van het Militair Gerecht zelf, en anderzijds een reeks Overtuigingsstukken, die door het Militair Gerecht bij het Algemeen Rijksarchief te Brussel werden gedeponereerd (nrs. 916-949, Staf De Clercq-VNV). Zonder het raadplegen van deze beide reeksen documenten, die elkaar trouwens aanvullen, had deze bijdrage niet geschreven kunnen worden. De bronvermelding is als volgt aangeduid : *MGB* voor de stukken uit het bezit van het Militair Gerecht, en *ARA, Overtuigingsstukken MGB*, gevolgd door het nummer van de farde waarin ze zich bevinden, voor de bij het Algemeen

Rijksarchief gedeponeerde documenten. De stukken van Duitse oorsprong komen enerzijds uit het Politisches Archiv van het Auswärtiges Amt te Bonn (aangeduid als PAB), anderzijds uit een bewaard gebleven gedeelte van het archief van de Sicherheitsdienst, berustend in het Nordrhein-Westfälisches Hauptstaatsarchiv te Düsseldorf.

2. Het dagblad *De Schelde* tot de overname door Herman Van Puymbrouck (1919-1933)

De Schelde werd te Antwerpen gesticht op 15 april 1919, als opvolger van *Het Vaderland*. Aanvankelijk was het blad Vlaamsvoelend zonder meer en pro-liberaal, maar van 1921 af distancierde het zich van de liberalen en oriënteerde het zich meer op het Vlaamsch Front, sinds 1919 de politieke exponent van het Vlaams-nationalisme¹. Vrijwel van bij de aanvang zou *De Schelde* ruime financiële steun uit Nederland hebben gekregen door toedoen van P. N. Van Eyck en P. H. Ritter jr. „uit erkentelijkheid voor de Vlaamse houding tegenover de Belgische annexionistische plannen in de Wielingenkwestie”². Of deze steun inderdaad werd gegeven, is twijfelachtig en blijkt alleszins niet uit de briefwisseling van Ritter en Van Eyck³.

In een recent artikel heeft Luc Vandeweyer gesuggereerd dat Nederlands geld, dat oorspronkelijk voor het Frontersblad *Ons Vaderland* bestemd was, ten voordele van *De Schelde* zou „weggedraineerd” zijn⁴. Slechts één gegeven dat hierop zou kunnen wijzen, werd teruggevonden. In 1939 had Van Puymbrouck, na 1919 voorzitter van het Vlaams Front en als dusdanig goed geplaatst om hiervan op de hoogte te zijn, het in een brief over „... personen die schaamteloos (...) in de jaren 1919-1921 uit Nederland een bedrag van ongeveer een half miljoen franks hadden weggezwendeld, onder voorwendsel daarmee een eigen drukkerij voor *Ons Vaderland* te zullen kopen, van welke drukkerij nooit één mensch ook maar één enkele machine heeft gezien”⁵. Met deze „personen” bedoelde Van Puymbrouck een groep rond Staf De Clercq. Wat er ook van zij, het is een feit dat de uitgave van *Ons Vaderland* in 1922 werd stopgezet.

1. en 2. E. DE BENS, art. De Schelde, *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, II, blz. 1390.

3. Met dank aan dr. P. Van Hees voor deze mededeling.

4. L. VANDEWEYER, *Machtsstrijd in het Vlaamse Front*, Wetenschappelijke Tijdingen, 44e jg., 4, 1985, blz. 211. Zie ook: (P. VAN HEES & G. PUCHINGER, eds.), *Briefwisseling Gerretson-Geyl*, Baarn, Bosch & Keuning, I, 1979, blz. 44-49. Hier is enkel sprake van geld voor *Ons Vaderland*, o.m. 100.000 F voor de aankoop van een drukkerij. Gerretson, Colijn en de president-directeur van de Nederlandsche Handelsmaatschappij waren betrokken bij deze plannen, die evenwel op niets uitliepen - het „klikte” niet tussen Gerretson en de Vlaamse onderhandelaar Borginon (Geyl aan Van Eyck, 17 februari 1922, medegedeeld door dr. P. Van Hees).

5. Van Puymbrouck aan Van Es, 22/2/1939, MGB. Dossier *Vok en Staat*, kaft XII.

Is het dus twijfelachtig dat *De Schelde* in 1920-21 vanuit Nederland werd gesubsidieerd, wél staat vast dat het blad in 1927 voorlopig en in 1929 definitief eigendom werd van Nederlandse geldschieters. Die werden in het Hollandse zakenleven gevonden : Gerretson, Van Beuningen, E. A. Van Welij (bestuurslid van de Scheepvaartvereniging Zuid te Rotterdam) en mr. W. J. L. Van Es, die wellicht vooral als bemiddelaar optrad⁶. Gerretson en Van Es behoorden in 1917 tot de stichters van de Dietsche Bond, die het activisme had gesteund. Als „Grootnederlandse vertrouwensman” van het Duitse gezantschap in Den Haag had Gerretson ook reeds tijdens de eerste wereldoorlog voor geld voor de pro-activistische *Vlaamse Stem* gezorgd⁷. In diezelfde kringen werden het Frans-Belgisch militair accordo uit 1920 en het in 1925 gesloten Belgisch-Nederlands verdrag heftig bestreden.

Dat Gerretson evenals in 1920 ook in 1927 niet enkel als bemiddelaar maar ook als geldschieder een belangrijke rol speelde, blijkt uit zijn correspondentie met Geyl. Ook Geyl was erg in de zaak geïnteresseerd, zij het niet zakelijk. Rekening houdend met „de zwakheid van de Frontpartij”, hechte hij een „buitengewoon belang aan de *Schelde*-transactie”⁸. De Rotterdamse havenkringen en andere aangesproken zakenlieden waren blijkbaar niet gehaast, om met hun geld over de brug te komen, zodat Gerretson en Van Es in oktober 1927 en opnieuw in april 1928 in de eigen beurs moesten tasten⁹. Nog in oktober 1928 kloege Gerretson erover dat „van al die gedane toezeggingen” nog niets betaald was. Toegezegd waren : 5.000 gulden door de (Noord)-Brabantse suikerindustriële Veldkamp, 11.000 gulden door Van Welij en 2.000 gulden door Van Wessem en „Koning”¹⁰. Volgens Gerretson had ook Juliette De Groot-Adant beloofd, 2.000 gulden voor haar rekening te zullen nemen, maar hij wilde haar, gezien het aanslepen van de zaak, liever niet aan die belofte herinneren¹¹. In juli 1928 had Juliette De Groot inderdaad aan Geyl

6. Van Es aan Geyl, 22/10/1928, *Geyl en Vlaanderen*, II, doc. 230, blz. 103-105. Het zijn dezelfde kringen van „havenbaronnen” waarbij de Duitse gezant in Den Haag tijdens de eerste wereldoorlog sympathieën vond voor zijn via Grootnederlanders uit het Noorden bedreven Flamenpolitiek. Cfr. L. WILS, *De Grootnederlandse Beweging 1914-1944*, Acta van het Colloquium over de Geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekking tussen 1815 en 1945, Gent, 1982, blz. 415-450.

7. Voor de rol van Gerretson en andere Hollandse Grootnederlanders, zie :

- L. WILS, *Gerretson, Geyl en Vos. Spanningen tussen de Grootnederlandse beweging en de Vlaams-nationalistische*, Wetenschappelijke Tijdingen, 41e jg., 2, 1982, blz. 95-120 ;
- L. WILS, *De Grootnederlandse beweging 1914-1944*, art. cit. ;

- Voor kritiek op Wils' visie, zie : P. VAN HEES & A. W. WILLEMSEN, *Leuvens recidivisme*, Wetenschappelijke Tijdingen, 42e jg., 1, 1983, blz. 44-58, gevolgd door een wederwoord van Wils.

8. Geyl aan Gerretson, 19/4/1927, *Briefwisseling Gerretson-Geyl*, I, doc. 112, blz. 175.

9. Gerretson aan Geyl, oktober 1927 en februari 1928, *ibidem*, doc. 137 en 158.

10. A. J. M. van Wessem (1889-1958), advocaat te Amsterdam 1913-1939. Met „Koning” wordt vermoedelijk P. W. De Koning (1867-1931) bedoeld, één van de medestichters van de Dietsche Bond, waarvan hij in 1921 voorzitter werd.

11. Gerretson aan Geyl, vóór 20/11/1928, *Briefwisseling Gerretson-Geyl*, I, doc. 204, blz. 354.

geschreven dat zij in Nederland gesprekken had gevoerd met Gerretson, de voorzitter van de Dietsche Bond, P. W. De Koning en twee bestuursleden van het Dietsch Studentenverbond over o.m. „de VI(aamsche) pers en financiering ervan”¹². Niets wijst er echter op dat zij bij de definitieve transactie betrokken werd.

Einde 1928 moet er dan toch schot in de zaak zijn gekomen. Met het oog op de regeling van de Nederlandse tussenkomst voerde men einde 1928-begin 1929 twee parallelle operaties uit : de oprichting van een „Stichting ter Bevordering van de Nederlandsche Beschaving”, met zetel te Utrecht, en die van een naamloze vennootschap volgens de Belgische bedrijfswetgeving : de NV Dagblad De Schelde, met zetel te Antwerpen.

De „Stichting ter Bevordering van de Nederlandsche Beschaving” (voortaan Stichting genoemd) werd opgericht op 18 december 1928 voor notaris A. P. Ridder te Utrecht. Stichtende leden waren : Gerretson (voorzitter), de naar Nederland uitgeweken activist Jules Spincemaille (ondervoorzitter) en Van Es (secretaris-penningmeester). Deze Stichting schreef een obligatielening uit van 35.000 gulden (toen ongeveer 504.000 Fr.), waarmee nadien de NV in België zou gesticht worden¹³. „Met het aldus verworven kapitaal, zo schreef Van Puymbrouck in 1939, zal de Stichting in Vlaanderen een NV oprichten (...) waarvan echter al de aandelen aan drager in het bezit zullen zijn van de Stichting. De Stichting zal een beheerraad aanstellen van stroomannen, die slechts over een fictieve macht zullen beschikken”¹⁴.

Op 22 januari 1929 werd de NV Dagblad De Schelde opgericht, met een maatschappelijk kapitaal van 410.000 F, verdeeld over 410 aandelen aan toonder ter waarde van 1.000 F elk, alle in feite eigendom van de Stichting. Om de schijn te wekken dat het om een Belgische onderneming ging, werd bij de stichtingsvergadering de meerderheid van de aandelen gedeponereerd door hoofdredacteur Herman Vos en Maria Spincemaille, zuster van Jules ; respectievelijk 165 en 164 aandelen. Voorzitter van de raad van bestuur werd de oud-activist Adelfons Henderickx, die in 1928 als plaatsvervangend kandidaat voor Borms bij de „Bormsverkiezing” optrad ; ondervoorzitter werd Herman Vos en afgevaardigd beheerder Jules Spincemaille¹⁵. Men zal opmerken dat de Nederlandse eigenaars niet in de raad van bestuur werden opgenomen. Dat betekende echter niet dat zij zich niet met de gang van zaken zouden bemoeien. Spincemaille was door Gerretson en Van Es ingezet als „onze gevolmachtigde directeur met *plein pouvoir* (...) : geen zeggenschap over redactie, alle zeggen-

12. J. De Groodt-Adant aan Geyl, 1/7/1928, Geyl en Vlaanderen, II, doc. 204, blz. 22.

13. In oktober 1928 was 1 gulden = 14,422 BF, in januari 1929 14,430 BF. Met dank aan de Dienst Statistiek van de Nationale Bank van België.

14. Van Puymbrouck aan Van Es, 22/2/1939, MGB. Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

15. Het is mogelijk dat met de stichting van de NV en de benoeming van oud-activisten tot beheerder werd gewacht tot na de goedkeuring van de „uitdovingswet” in de Senaat. Dit gebeurde op 19/1/1929.

schap over *cuisine*”. De reden hiervoor was dat Vos, volgens Gerretson, de zakelijke kant van het dagblad verwaarloosde¹⁶.

Waar het geld van de NV De Schelde precies vandaan kwam, is niet met zekerheid geweten. Zijn de door Gerretson genoemde en vroeger bereid gevonden geldschietters uiteindelijk toch over de brug gekomen? Mogelijk wel, al is het vrijwel zeker dat Gerretson ook zelf een bedrag ter beschikking heeft gesteld. Nog in oktober 1928 had Van Es aan Geyl geschreven dat hij ook in Roosendaal geld voor het blad zou trachten te vinden¹⁷. Alles wijst er evenwel op dat het grootste deel van het kapitaal uit Rotterdam kwam: Van Welij, die 11.000 gulden beloofd had, is de enige Nederlander die ooit aandelen bij een algemene vergadering van aandeelhouders heeft neergelegd. Ook is het vrijwel zeker dat Veldkamp (5.000 gulden) en De Koning (2.000 of 2.100 gulden) in december 1928 tot de vorming van het beginkapitaal hebben bijgedragen^{17bis}. De herkomst van de overige 17.000 gulden heb ik niet kunnen achterhalen.

3. De eerste crisis (einde 1933)

Tot 1933 sukkelde *De Schelde* voort. Hoofdredacteur Vos werd in 1932 niet herkozen als volksvertegenwoordiger voor de Frontpartij. Op 1 november 1933 stapte hij over naar de Belgische Werkliedenpartij en gaf hij het hoofdredacteurschap over *De Schelde* op. Toen verkeerde *De Schelde* zowel redactioneel als financieel in een crisis. Toen Vos het blad verliet en hij door Van Puymbrouck werd opgevolgd, was er — volgens Van Puymbrouck — een schuld van 200.000 F, en was het aantal lezers van 12.000 tot 7.000 gedaald¹⁸. Voor 1934 werd een deficit van 300.000 F verwacht. Er moest dus dringend bezuinigd en naar nieuw kapitaal gezocht worden.

De meest gedetailleerde informatie over de verrichtingen rond *De Schelde* in 1933 komt van Van Puymbrouck. Men dient hierbij wel te bedenken dat zij pas in 1939 werd neergeschreven, op een ogenblik dat Van Puymbrouck zowel met de Nederlandse eigenaars als met VNV-leider De Clercq in conflict lag. Anderzijds schreef Van Puymbrouck deze gegevens aan Van Es, die van alle betrokkenen wellicht het best geplaatst was, om de juistheid ervan na te gaan.

16. Gerretson aan Geyl, na 18/2/1928, *Briefwisseling Gerretson-Geyl*, I, doc. 211, blz. 372-373.

17. Van Es aan Geyl, 13/10/1928, *Geyl en Vlaanderen*, II, doc. 226, blz. 96.

17bis. Dit blijkt uit briefwisseling van Gerretson met Van Es uit deze periode, bewaard in het Archief Gerretson, Algemeen Rijksarchief, Den Haag. Met dank aan dr. P. Van Hees voor de mededeling van deze gegevens.

18. Van Puymbrouck aan Geyl, 20/12/1933, *Geyl en Vlaanderen*, II, doc. 376, blz. 50-52. Op 1 oktober 1934 schreef Van Puymbrouck aan Staf De Clercq dat het blad in oktober 1933 nog slechts 5.000 lezers telde: „vroeger opgegeven cijfers bleken foutief” (ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 929).

Ofschoon Van Puymbrouck er niet voor terugschrok, feiten te verdraaien, kan men toch veronderstellen dat hij het tegenover Van Es niet zal gewaagd hebben, feiten te verzinnen¹⁹.

Volgens Van Puymbrouck begon de „grootte inzinking” bij de jaarwisseling 1932-33 : verlies van ca. 370.000 F en meer dan 200.000 F schulden. Een feitelijke toestand van faling. In april 1933 — het VNV was toen in vorming — deed een groep rond De Clercq en Borginon het voorstel, 200.000 F in te brengen op voorwaarde dat een katholieke (hoofd?)redacteur zou worden aangesteld (toen was de vrijzinnige Vos nog hoofdredacteur). Hiervan kwam echter niets terecht, zodat de NV 80.000 F moest lenen bij de Bank van Aalst. In oktober 1933 deed de Kortrijkse textielindustriële Tony Herbert, die bij de stichting van het VNV zeer bedrijvig was, namens de groep-De Clercq „drastische voorstellen” : *De Schelde* zou aan deze groep worden „overgeleverd, zonder dat deze groep zich wat ook van schulden enz. had aan te trekken”. Blijkbaar werd hierop niet ingegaan.

Op 27 oktober 1933 schreef Van Puymbrouck aan Spincemaille dat hij een Vlaams-nationaal dagblad meer dan ooit noodzakelijk achtte, om de Vlaams-nationale gedachte hoog te houden ook en vooral „midden het partijkrakeel : in afwachting dat dit partijkrakeel een einde neme en de bezinning de Vlaamsche nationalisten weer in eendracht vereenige. Slagen wij daar niet in, dan Finis Poloniae, het is met het Vl. nationalisme gedaan”. Van Puymbrouck deed dan ook een concreet voorstel om *De Schelde* te redden : hij zou 200.000 F inbrengen, om te zetten in aandelen van de NV. Vos zou hoofdredacteur blijven, of, indien hij zou weggaan, zou Van Puymbrouck hem opvolgen. Redactioneel wenste Van Puymbrouck „geen fascistische, nationaal-socialistische strekkingen, noch methodes die nu als specifiek Hilteriaansch bestempeld staan (...) te verdedigen of te vergoelijken”, maar integendeel „een naar Westersche opvattingen democratische politiek te verdedigen”. Voor zichzelf vroeg Van Puymbrouck slechts „een zeer miniem salaris”. Zijn optreden was mede ingegeven door de wens, te verhinderen „dat het blad een uiting worden zou van de volgens mij verderfelijke zoogenaamde christen-solidaristische richting”²⁰. Van Puymbrouck was vrijzinnig en zal bijgevolg de christelijk-solidaristische inslag van het VNV niet erg geapprecieerd hebben.

In november 1933 deed het gerucht de ronde dat *De Schelde* zou verdwijnen²¹. In opdracht van de Stichting deed Spincemaille stappen in Duitsland,

19. Van Puymbrouck aan Van Es, 22/2/1939, MGB. Dossier Volk en Staat, kaft XII.

20. Van Puymbrouck aan Spincemaille, 27/10/1933, ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 929. Van Puymbrouck manifesteert zich hier dus als een democraat. Zes jaar later, maar sprekend over 1933, schreef hij over zichzelf : „Het nationaal-socialisme had sedert den machtsgreep al mijn geloof” (aan Van Es, 22/2/1939, MGB).

21. Dit wordt bevestigd door een brief van K. Peeters aan A. Mermans van 16/12/1938, ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927. Volgens Peeters werd toen een „Pro Schelde Comité” gevormd met o.a. de gewezen activist Karel Angermille. Van Puymbrouck zou de steun van dit Comité hebben gehad.

om nieuw geld bijeen te krijgen (zie verder). Van Puymbrouck werd hiervan door Van Es op 26 november op de hoogte gebracht, nadat de poging mislukt was. De drukker van het blad, de firma Janssens, liet weten dat zij het drukken eerstdaags zou stopzetten. Op dat ogenblik bood Van Puymbrouck opnieuw 200.000 F. Als waarborg wenste hij over de meerderheid van de aandelen te beschikken. Op 9 december 1933 werd te Antwerpen een vergadering van de Stichting belegd. Van Puymbrouck bood nu 100.000 F en stelde 100.000 F bezuinigingen voor („afschaffing van bezoldigde functie van bestuurder, hoofdredacteur, sportredacteur”). Ook de groep-De Clercq, vertegenwoordigd door Borginon en Ernest Van den Berghe (toen nog beheerder van de Bank van Aalst), deed opnieuw een voorstel: 75.000 F zou onmiddellijk gestort worden, en de Bank van Aalst zou voor de terugbetaling van de geleende 80.000 F een jaar uitstel verlenen. Als „wanhoopsdaad” zou Van Es de groep-De Clercq tijdelijk de voorkeur hebben gegeven. Maar reeds op 11 december 1933 slankte de groep-De Clercq zijn aanbod af tot 50.000 F, en bovendien werd, steeds volgens Van Puymbrouck, vernomen dat de Bank van Aalst toch geen uitstel wilde verlenen. „Het is dan”, zo schreef Van Puymbrouck, „dat ik 200.000 F heb geboden, plus gratis werk. (...) Van 100.000 F was ik absoluut zeker”. Op 13 december 1933 werd Borms naar Rotterdam ontboden²². Daar kwam het met de Nederlandse eigenaars tot een geschreven overeenkomst, waarvan de tekst niet werd teruggevonden. Van Puymbrouck zou 200.000 F in twee schijven inbrengen. De eerste schijf van 100.000 F werd onmiddellijk gestort, de tweede zou in de loop van 1934 worden gestort. In ruil kreeg Van Puymbrouck de beschikking over de meerderheid van de aandelen, met dien verstande dat zij bij de Stichting bleven berusten. Tevens werd Van Puymbrouck lid van de Stichting en mocht hij twee medeleden doen benoemen, zodat hij in de Stichting de meerderheid zou hebben. Eén van de drie leden van de groep-Van Puymbrouck — Borms, tevens voorzitter van de raad van bestuur van de NV De Schelde — werd voorzitter van de Stichting. Borms en Van Es beschikten elk over een sleutel van de kluis waarin de aandelen werden bewaard. Het is bijgevolg duidelijk dat de Nederlandse eigenaars in december 1933 de groep-Van Puymbrouck boven de groep-De Clercq hebben verkozen. Volgens Van Puymbrouck werd deze beslissing door Van Es als volgt gemotiveerd: „onder geen voorwendsel mocht volgens hem en volgens de statuten van de Stichting *De Schelde* het orgaan worden van een partijgroepering”. Alvorens we op de verdere evolutie ingaan, dienen we enige aandacht te besteden aan de poging die in november 1933 in Duitsland werd ondernomen om geld voor het blad te vinden. Deze poging is weliswaar op niets uitgelopen, maar daar hierbij diverse personen en instellingen waren betrokken die later nog ter sprake zullen komen, verdient zij nadere aandacht.

22. Van Puymbrouck aan De Clercq, 1/10/1934, ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 929.

Op 5 november 1933 schreef de Duitse gezant te Brussel, graaf Lerchenfeld, aan het Auswärtiges Amt dat hij zich akkoord verklaarde met de „für die Unterstützung der radikal-flämischen *Schelde* in Aussicht genommenen Weg der Einschaltung eines rheinischen Mittelmannes”²³. Lerchenfeld beklemtoonde de noodzaak van absolute discretie; de operatie moest „unter Ausschaltung der Gesandtschaft und des Generalkonsulats Antwerpen” worden uitgevoerd. Maar de gezant meende wel dat het ogenblik gunstig was, want de besprekingen van de beheerders met het VNV en met het Vlaamsch Front te Antwerpen hadden nog niet tot resultaten geleid. Nog geen week later, na een gesprek met Spincemaille, schreef de gezant opnieuw naar Berlijn²⁴. Spincemaille had van de Antwerpse makelaar Holvoet vernomen, dat deze aan het Duits Propagandaministerie (Promi) een plan „für die Vergebung von Inseraten unterbreitet habe, der ganz besonders auch die *Schelde* interessieren könne”. Op uitnodiging van het Promi reisden Holvoet en Spincemaille naar Berlijn, waar zij tot hun ontsteltenis vernamen dat de geheime correspondentie van het gezantschap betreffende steun aan *De Schelde* in brede kringen bekend was, en dat deze kringen „einen gross angelegten Plan für die Ausgestaltung der *Schelde* bereit gehabt haben”. Bij dit plan tot omvorming van het blad waren benevens het Promi (via de journalist Kurt Bährens) ook nog „Archivrat” Robert P. Oszwald²⁵, Godfried Rooms²⁶ und „ein Herr Dr. Holthöfer” betrokken. Het plan voorzag een hele uitbouw van de leiding van *De Schelde* en het was zo ingrijpend, „dass er von der Direktion der *Schelde* nicht durchgeführt werden kann, ohne das grösste Aufsehen in Belgien, vor allem in Flandern und in den an der flämischen Frage in Holland interessierten Kriesen zu erregen”, aldus Lerchenfeld. Spincemaille had dus de besprekingen afgebroken en de genoemde heren gezegd dat hij enkel voor de bespreking van een „Inseratengeschäft” (steun via advertenties) naar Berlijn was gekomen „und nicht im geringsten die Absicht habe über eine Subventionierung der *Schelde* zu sprechen”. Met name had hij geweigerd zich met een hem genoemde persoonlijkheid in Essen in verbinding te stellen. De Duitse gezant betreurde dat derge-

23. PAB, Abt. II, Geheimakten, Belgien, Pol 12,30/3.

24. Lerchenfeld aan het A.A., 11/11/1933, ibidem.

25. Robert P. Oszwald (1883-1945) was tijdens de eerste wereldoorlog verbonden aan de politieke afdeling van het Duits bezettingsbestuur in Vlaanderen. Na 1918 bleef hij contacten onderhouden met uitgeweken activisten. In 1928 lag hij aan de basis van de toekenning van een subsidie van 3.000 Reichsmark aan de tijdschriften *Vlaanderen* en *Jong Dietschland*. Ook nog in 1934 zou Oszwald financieringsplannen met *De Schelde* hebben gehad.

26. Godfried Rooms (1893-1968) stichtte tijdens W.O. I in het krijgsgevangenenkamp van Göttingen het activistisch tijdschrift *Onze Taal*. Uit krijgsgevangenschap teruggekeerd studeerde hij in 1918 te Gent, maar hield zich vooral bezig met het verspreiden van demoraliserende vlugschriften onder de Vlaamse soldaten, in samenwerking met de inlichtingenofficier Wilhelm Staehle. Nadien vestigde hij zich te Berlijn als journalist (*Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, II, blz. 1354-1355).

lijke indiscreties van Duitse zijde het plan deden mislukken, omdat de verbreding ervan van die aard was, dat ze *De Schelde* kon compromitteren en politieke belangen van het Rijk schaden. Op 21 november 1933 liet het Auswärtiges Amt aan het gezantschap te Brussel weten, dat ook het A.A. van verdere stappen had afgezien²⁷.

Niet zonder belang voor hetgeen volgt, is het feit dat ook het A.A. aan Holthöfer had gedacht. Robert Holthöfer behoorde vóór 1933 tot de Duits-nationale strekking en werd in april 1933 lid van de NSDAP. Hij maakte deel uit van de Duits-Evangelische Kerk. Hij leidde de persdienst van het Bergbauverein, een organisatie van werkgevers uit de mijnindustrie uit het Roergebied, met zetel te Essen. In 1934 werd hij belast met de activiteiten van het „Auslandbüro Unter den Linden” in Nederland, België en Luxemburg. Dit „bureau Holthöfer”, zoals het later werd genoemd, hing af van het Promi, en had tot taak, te zorgen voor propaganda en (ook financiële) beïnvloeding in het buitenland. Holthöfer werd gevolmachtigde van het Promi en van de „Reichsstand der deutschen Industrie” voor het beheer van de giften van de Duitse industrie aan Staat en Partij. Als man van het Promi had hij een voet in huis bij de uitgeverij „Volk und Reich” en bij de „Stiftung deutsches Auslandswerk”. Bij de stichting van de „Deutsch-Niederländische Gesellschaft” einde 1936 kreeg Holthöfer ook de leiding van haar Cultuurcommissie. Tot de stichtende leden van deze vereniging aan Nederlandse zijde behoorde ook de industrieel D. G. Van Beuningen, vermoedelijk één van de oorspronkelijke geldschietters van *De Schelde*²⁸. Bovendien hield Holthöfer zich volgens het Duits gezantschap te Brussel ook bezig met „bestimmte Eupen-Malmedy betreffende Fragen” en onderhield hij goede betrekkingen „zu flämischen Kreisen”²⁹.

Holthöfer bekleedde dus een sleutelpositie in de pogingen van het Promi tot beïnvloeding en subsidiëring in Nederland, België en Luxemburg. Zijn menigvuldige activiteiten brachten uitgebreide contacten en veel verplaatsingen mee. Was hij de „rheinische Mittelmann” waaraan in 1933 te Berlijn werd gedacht met het oog op steun aan *De Schelde*? Mogelijk wel, al kan het ook Theodor Reissman-Grone zijn geweest. Reissman-Grone, van 1933 tot 1937 „Oberbürgermeister” van Essen, was ook raadgever van het „Bergbauverein”, waaraan Holthöfer verbonden was. Tevens stond Reissman van oudsher bekend als be-

27. PAB, Abt. II. Geheimakten, Belgien, Pol 12, 30/3.

28. Over de kring rond Van Beuningen, zie: M. DE KEIZER, *Appeasement en aanpassing, Het Nederlandse bedrijfsleven en de Deutsch-Niederländische Gesellschaft 1936-1942*, Cahiers over Nederland en de Tweede Wereldoorlog, 7-8, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1984, blz. 81-112.

29. De gegevens over Holthöfer zijn ontleend aan E. KRIER, *Rex en Duitsland 1933-1940*, Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, 5, 1978, blz. 186, en aan een nota van het Duits gezantschap te Brussel aan het A.A., 16/12/1936, Microfilm NFWO, Archief van de Wilhelmstrasse, Belgium-post 1936, frames 054111-112.

gunstiger van de Vlaamse zaak³⁰. Vóór de eerste wereldoorlog financierde hij reeds het Duits-Vlaamse tijdschrift *Germania* en behoorde hij tot de stichters van het „Alldeutscher Verband” (hij was er tot 1915 referendaris voor België, Nederland en Zuid-Afrika).

Reissman was de schoonvader van Hitlers latere perschef Otto Dietrich, en hij zorgde in 1929 voor de eerste, voor de nationaal-socialisten zeer belangrijke ontmoeting tussen Hitler en de Rijnlandse steenkoolmagnaat Emil Kirdorf³¹. Bij het einde van de jaren '30 zou Reissman ook het eveneens Duits-Vlaamse tijdschrift *De Vlag* gefinancierd hebben³². De positie van Reissman in de industrie en de perswereld (sinds 1895 was hij hoofdredacteur en mede-eigenaar van de *Rheinisch-Westphälische Zeitung*) en in het politiek verlengstuk daarvan was dus niet onbelangrijk. Vooral niet wanneer men bedenkt dat de activiteiten van het Propagandaministerie zowat overal in de wereld gefinancierd werden door gelden uit de „Adolf Hitler Spende der deutschen Wirtschaft”, die via de „Stiftung deutsches Auslandswerk” en een reeks „zwischenstaatliche Verbände” over de verschillende landen werden verdeeld. Op die manier werd ook het „bureau Holthöfer” van geld voorzien³³.

Duidelijk is alvast, dat het geld (dat in 1933 naar *De Schelde* zou gegaan zijn ware er geen kink in de kabel gekomen) weliswaar door het Promi ter beschikking zou gesteld geweest zijn, dat het in werkelijkheid echter uit het grote industriebekken van Rijn- en Roergebied kwam. Men kan slechts veronderstellen, dat de stappen die Spincemaille in opdracht van de Stichting te Berlijn heeft ondernomen, zijn voorafgegaan door contacten van de Nederlandse eigenaars van *De Schelde* met de potentiële geldschieters en/of het Promi. Dit hoeft ons niet te verwonderen, als we in acht nemen dat sedert lang tussen Rotterdam en het Roergebied uitgebreide handelsbetrekkingen bestonden en Rotterdam de transitohaven voor het Duitse achterland was. De Rotterdamse Bank voor Handel en Scheepvaart werd bijvoorbeeld gecontroleerd door de Thyssengroep (eerst voor- dan tegenstander van Hitler)³⁴. Vrijwel de helft van het totale bezit van de Steenkolen Handelsvereniging (SHV), waarvan Van Beunin-

30. Zie : L. BUNING, *Reissman-Grone, het Alldeutscher Verband en de Vlamingen*, Wetenschappelijke Tijdingen, 34e jg., juli-oktober 1975, kol. 223-262.

31. W. WAGNER, *Belgien in der deutschen Politik während des zweiten Weltkrieges*, H. Boldt Verlag, Boppard-am-Rhein, 1974, blz. 226.

32. Althans volgens de Sicherheitsdienst (*Aussenarbeit im Westen*, 1938, Nordrhein-Westphälisches Hauptstaatsarchiv, RW 33).

33. *Bericht über die Möglichkeiten der Auslandsbeeinflussung durch Abteilung VII. Rückblick und Auswirkungen*, 10/1/1939, PAB, Dienststelle Ribbentrop 14/1. De Abteilung VII was de „Auslandsabteilung” van het Promi.

34. R. GROENINX VAN ZOELLEN, *De Mannheimer affaire*, Uitgave van de Nationale Unie, 1936, blz. 24.

gen beheerder was, was vóór mei 1940 in Duitse handen³⁵. De SHV werd in 1896 te Utrecht gesticht als reactie op het Rheinisch-Westfälisches Kohlen Syndikat, waarvan de SHV de alleenvertegenwoordiging in Nederland verwierf. Directeur F. H. Fentener van Vlissingen van de SHV was commissaris van de Vereinigte Stahlwerke te Düsseldorf en van Duitse mijnbouwbedrijven³⁶. Gerretson, in 1933 nog voorzitter van de Stichting, frekwenteerde deze zakenkringen. De weg naar de industriëlen uit het Roergebied, c.q. het Promi, was dus voor de Stichting niet moeilijk te vinden.

4. Van Puymbrouck aan het roer (1933-1936)

In december 1933 dan stelde Van Puymbrouck, nu ook hoofdredacteur, 100.000 F ter beschikking met de belofte, later een tweede schijf van 100.000 F te bezorgen. Waar die eerste schijf vandaan kwam, hebben ook de meest rechtstreekse betrokkenen nooit geweten. In 1938 schreef Van Es aan Staf De Clercq, dat Van Puymbrouck, Borms en Karel Peeters in december 1933 „namens onbekende geldschieters” waren opgetreden³⁷. In hetzelfde jaar schreef Peeters dat „de overige leden van het Pro Schelde-Comité, alvast Angermille en ik, en ik geloof ook niet Dr. Borms, nooit hebben geweten waar V.P. het geld vandaan haalde”³⁸. Eveneens in 1938 — op een ogenblik dat tussen Van Puymbrouck en het VNV een conflictsituatie bestond — was in een VNV-document sprake van „Joodsch geld”, waarmee Van Puymbrouck in 1933 het blad in handen kreeg³⁹. Volgens Van Puymbrouck zelf kwam de eerste schijf van 100.000 F uit zijn persoonlijk vermogen⁴⁰. Twijfel hierover is gewettigd, zoals later nog zal blijken.

In december 1933 werd Spincemaille als afgevaardigd beheerder vervangen door Karel Peeters, toen secretaris van het Vlaamsch Front te Antwerpen. Ook August Borms was tot september 1935 als redactiesecretaris bij *De Schelde* betrokken; hij werd ook voorzitter van de NV De Schelde en volgde in 1934 Gerretson op als voorzitter van de Stichting. Met Van Puymbrouck en Peeters aan de leiding van het blad was het duidelijk dat *De Schelde* nu feitelijk in handen was van het Vlaamsch Front te Antwerpen. Deze Antwerpse groep, overwegend democratisch en vrijzinnig ingesteld, was één van de weinige tak-

35. Algemeen was vóór mei 1940 meer dan 1/3 van de 1,2 miljoen brutoregister-ton van de Nederlandse binnenscheepvaart in Duits bezit, vooral van de Roerindustrie (*Aufzeichnung über die deutsche Kapitalsbeteiligung in Holland, Belgien und Griechenland*, 22/11/1941. Institut für Zeitgeschichte München, NG 3693).

36. M. DE KEIZER, *op. cit.*, blz. 85.

37. Van Es aan De Clercq, 12/12/1938, ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927.

38. Peeters aan Mermans, 16/12/1938, ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927.

39. *Toestand van het dagblad*, ongedateerd (1938), ibidem, farde 922.

40. Van Puymbrouck aan Vas Es, 22/2/1939, MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

ken van de verbrokkelde Frontpartij die begin 1934 nog niet tot het pas gestichte VNV was toegetreden, o.m. op grond van ideologische bezwaren tegen het autoritair en christelijk-solidaristisch programma van de partij. In de zomer van 1934 kwam daarin verandering. Van Puymbroucks bedoeling met de mede door hem bewerkte toenadering was niet enkel, *De Schelde* te redden door een ruimere lezerskring te verwerven, maar ook de eenheid in de Vlaams-nationale gelederen te herstellen⁴¹. Ook Geyl was actief bij deze toenadering betrokken: hij bemiddelde op 28 juli 1934 tussen De Clercq en Borginon enerzijds en Van Puymbrouck anderzijds, met als resultaat dat Van Puymbrouck een overeenkomst tussen het Antwerps Vlaamsch Front en het VNV mogelijk achtte „met *De Schelde* als prijs”⁴². Na gesprekken met Geyl en enkele Vlaamse nationalistes beschouwde Van Puymbrouck het inderdaad als zijn plicht, „de Antwerpenaren te doen inzien, dat het VNV-standpunt het juiste was. Indien ik *De Schelde* op VNV-standpunt kon plaatsen, wat een stap zou er zijn gedaan!”⁴³. Later schreef Van Puymbrouck aan Geyl: „Ik ben zeer tevreden over mijn werk, dat overigens ook het uwe is”⁴⁴. Blijkbaar golden voor Van Puymbrouck niet meer de bezwaren, die hij nog in oktober 1933 tegen het „verderfelijk” christelijk-solidarisme had aangevoerd. Toch moest Van Puymbrouck vaststellen dat het Vlaamsch Front te Antwerpen verbrokkeld bleef. Zijn eigenlijk doel en dat van Geyl — inschakeling van de Antwerpse Frontpartij als zodanig in het VNV — werd inderdaad niet bereikt. Wel stapten Jan Timmermans en Karel Peeters, respectievelijk voorzitter en secretaris van het Front te Antwerpen, en Van Puymbrouck zelf, gewezen algemeen voorzitter, einde 1934 naar het VNV over⁴⁵. Van Puymbrouck kreeg er de leiding van de „Perscentrale” en droeg in aanzienlijke mate bij tot de erg op het nationaal-socialisme geïnspireerde vorm waarin de VNV-landdag van 1935 werd gegoten, hij die in oktober 1933 nog geschreven had deze methoden niet te willen verdedigen.

Daar *De Schelde* nu op een VNV-standpunt stond, ging het VNV er ook abonnees voor werven. Einde 1934 zouden er reeds 3.000 nieuwe abonnementen zijn geweest⁴⁶. Volgens een VNV-document bedroeg de totale oplage van het blad 8.543 exemplaren per 1 mei 1935, waarvan 4.386 door losse verkoop en 4.157 per abonnement aan de man werden gebracht⁴⁷.

41. Van Puymbrouck aan De Clercq, 1/10/1934. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927.

42. Geyl aan Borginon, 29/7/1934, ibidem, farde 929.

43. als noot 41.

44. Van Puymbrouck aan Geyl, 11/10/1934, *Geyl en Vlaanderen, III*, doc. 389, blz. 73. Voor de evolutie van Van Puymbrouck, zie ook: A. W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams nationalisme*, Ambo, Utrecht, 1969, 2de druk, blz. 375-378.

45. Voor de moeizame onderhandelingen hieromtrent en de actieve rol van Geyl, zie: L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, II, Davidsfonds, Leuven, 1985, blz. 244-245.

46. *De Schelde*, 12/12/1934.

47. *Toestand van het dagblad* (1938). ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 922.

Of Van Puymbrouck ook de tweede schijf van 100.000 F heeft gestort, staat niet vast : alvast niet volgens Van Es⁴⁸, en evenmin volgens Karel Peeters⁴⁹. Maar volgens Van Puymbrouck is dat wél gebeurd, en wel op volgende wijze. Op zoek naar de tweede schijf besloot Van Puymbrouck, bij gebrek aan Vlaamse geldschieters, zijn toevlucht te nemen „ tot de bron die ik anders liefst onaangeroerd had gelaten (...). Reeds in 1934 had ik het bezoek ontvangen van dr. ver Hees⁵⁰. Dit had voor gevolg gehad dat ons gratis clichés werden toegezonden. Dr. ver Hees had ons telefonisch verwittigd, dat er wel middel zou bestaan om ons (...) een abonnement op Belga te verschaffen. Elders had men verklaard : „ man soll doch die Sch. etwas aufputzen ’’. Ik gaf aan de uitnodiging een gevolg. Hierdoor kon ik zonder tegenprestatie de tweede snede van 100.000 F inzamelen en in de kas der NV storten ’’. Indien dit juist is, dan heeft Van Puymbrouck in 1934 100.000 F uit Duitse bron — waarover hij overigens bijzonder vaag bleef — aan de NV bezorgd ter delging van de schulden. Van Puymbrouck schreef dit begin 1939 aan Van Es, die toen zeker geen hoge dunk van hem had en tegenover wie hij er niet veel belang bij had, zich in een ongunstig daglicht te stellen.

Mogelijk kan de bewering van Van Puymbrouck in verband gebracht worden met enkele andere fragmentaire gegevens, die er op wijzen dat in 1934 vanuit Duitsland opnieuw gepoogd werd, *De Schelde* te financieren met het doel, er de controle over te verkrijgen. Zo zou Oszwald in mei 1934 van plan zijn geweest, het blad te steunen en de oud-activist Raf Verhulst, een vriend van Borms, als hoofdredacteur te doen aanstellen⁵¹. Anderzijds werd in oktober 1934 schriftelijk aan Van Puymbrouck medegedeeld dat „ een Vlaming ’’ bereid was 180.000 F „ à fonds perdue ’’ in *De Schelde* te investeren, op voorwaarde dat de naam van Borms als directeur duidelijk onder de titel zou vermeld worden, en dat de leiding van het VNV volledig over het blad zou kunnen beschikken⁵². Waarschijnlijk was Staf De Clercq de schrijver van deze brief⁵³. De

48. Van Es aan De Clercq, 12/12/1938. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927.

49. Peeters aan Mermans, 16/12/1938, ibidem.

50. Van Puymbrouck aan Van Es, 22/2/1939. MGB. Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

Het betreft hier Antoon Frederik ver Hees, tot Duitser genaturaliseerde zoon van de naar Duitsland uitgeweken activist Emiel ver Hees, en verbonden aan het Deutsches Nachrichtenbüro. Antoon ver Hees leidde te Berlijn het Vlaams Secretariaat, dat betrekkingen met de Abwehr onderhield (G. PROVOOST, *Ward Hermans*, Uitg. Rockox, Antwerpen, 1977, blz. 150). Dit secretariaat werd hoogstwaarschijnlijk via R. Holthöfer door het Promi gesubsidieerd (*Bericht über die Möglichkeiten der Auslandsbeeinflussung* durch Abt. VII, 10/1/39, blz. 22, PAB, Dienststelle Ribbentrop 14/1).

51. Met dank aan de heer Luc Vandeweyer voor de mededeling van dit gegeven.

52. X aan Van Puymbrouck, 12/10/1934. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 929. X is zeer waarschijnlijk De Clercq (zie volgende noot).

53. De brief, slechts in doorslag teruggevonden, was gericht aan „ waarde vriend Herman ’’. De hypothese dat hij door De Clercq werd geschreven steunt op twee elementen : a. hij werd teruggevonden in nagelaten papieren van De Clercq, b. in dezelfde farde bevindt zich een brief uit Kester — waar De Clercq woonde — van 7/10/1934 met dezelfde aanspreking.

briefschrijver had geen bezwaar noch tegen het aanvaarden van het aangeboden geld en noch tegen de vermelding van de naam Borms, maar meende toch dat het voorstel moest afgewezen worden, omdat volledige controle over *De Schelde* door het VNV uitgesloten was (hieronder verstaan: wegens de bestaande bezitsverhoudingen). Was de betrokken „Vlaming” Antoon ver Hees, met wie De Clercq in contact stond? Moet tussen beide plannen een verband worden gezocht? Of was het voorstel van de onbekende Vlaming een middel voor De Clercq, om zijn eigen wensen omtrent *De Schelde* kracht bij te zetten? Want dat hij controle over *De Schelde* wenste, staat vast. Maar in 1934 was het touwtrekken nog volop aan de gang en het zou onverminderd voortduren. Het blad stond nu wel op een VNV-standpunt, maar wat had het VNV erover te zeggen?

Tussen twee groepen, die wij gemakshalve de groep-De Clercq en de groep-Van Puymbrouck zullen noemen, speelde zich een machtsstrijd om *De Schelde* af, waarvan het VNV (De Clercq) einde 1933 de eerste ronde verloren had. Uiteindelijk ging het om de financiële controle, en die lag in Nederland. Hoofdredacteur Van Puymbrouck mocht dan wel VNV-lid zijn, in *De Schelde* ging hij zijn eigen gang. Niet De Clercq, maar hij besliste wat in het blad verscheen. Op 10 juli 1935 zou De Clercq aan Van Puymbrouck schriftelijk hebben medegedeeld, „dat de combinatie *De Schelde* zoals zij door de Stichting werd uitgewerkt, niet aannemelijk is voor het VNV”, en dat „het dagblad in volen eigendom moet overgaan naar het VNV, los van de Nederlandsche geldschietters. Daarom gaf de ‘Leider’ mij het bevel, in mijne hoedanigheid van lid eener autoritaire organisatie, hem zoo spoedig mogelijk de lijst der abonnees, administratie enz. over te leveren, waarna dan het blad zou failliet worden verklaard en te Aalst zou worden gedrukt. Met Dr. Holthöfer waren reeds besprekingen aangeknoopt tot het verkrijgen van een steun van twee miljoen, voor welke Aalst zijn Vlaamsch Huis zou verpanden”⁵⁴.

Niets wijst erop dat deze volgens Van Puymbrouck geplande operatie is doorgegaan. Uiterst twijfelachtig lijkt alvast dat De Clercq, die in geschrifte vrij voorzichtig was, de mededeling omtrent Holthöfer schriftelijk aan Van Puymbrouck zou gedaan hebben. Dat de VNV-leider inderdaad in volle eigendom over *De Schelde* wilde beschikken, staat vast. Hij wilde ook medezeggenschap over het redactioneel beleid, zoals blijkt uit de richtlijnen over buitenlandse politiek, die hij begin 1935 opstelde⁵⁵.

54. Van Puymbrouck aan Van Es, 22/2/1939, MGB. Dossier *Volk en Staat*, kaft XII. De brief van De Clercq aan Van Puymbrouck van 10/7/1935 werd niet teruggevonden.

55. „Onderichtingen voor wat betreft de buitenlandsche politiek in *De Schelde*. Tot nader bevel:

- a. de sympathieke toon tegenover Duitschland temperen;
- b. onderlijnen dat Vlaanderen niet vergeet dat een toonaangevend Engeland eene waarborg is voor de Lage Landen;

5. Van „De Schelde” naar „Volk en Staat” (november 1936)

Onder de leiding van Van Puymbrouck scheen de financiële toestand van de NV De Schelde iets minder slecht : in 1933 bedroeg het bedrijfsverlies nog 196.438 F, in 1934 slonk het tot 47.310 F, in 1935 steeg het weer tot 67.331 F⁵⁶. Catastrofaal was de financiële toestand in 1935 nog niet, maar in november 1936 wel, want toen stond de NV alweer op de rand van de faling.

Op 15 november 1936 werd de naam van het dagblad veranderd in *Volk en Staat*. Dat een naamsverandering op til was, werd op 8 november aangekondigd. Waarom die zich toen opdrong, is niet bekend⁵⁷. Opvallend is alvast dat zij volgde op een algemene vergadering van aandeelhouders, die op 10 november plaatsvond⁵⁸. De 410 aandelen van de NV werden alle gedeponereerd door volgende aandeelhouders : Borms : 2, Van Puymbrouck : 301, Peeters : 1, Henderickx : 1, Van Welij : 29, de familie Janssens, de oorspronkelijke eigenaars van de NV : 76. De aandelen die door Borms, Peeters en Henderickx werden neergelegd, waren de vier aandelen die te Antwerpen berusten ; Van Welij en Van Puymbrouck traden op namens de Nederlandse eigenaars. Op de dagorde stond een voorstel tot ontbinding van de vennootschap, of eventueel een kapitaalsverlaging „tot delging van de maatschappelijke schulden”, waaruit meteen de slechte financiële toestand van de NV blijkt. Daar de aandeelhouders oordeelden dat er geen reden was om de vennootschap te ontbinden, gingen ze over tot een kapitaalsvermindering op volgende basis : verlaging van de nominale waarde van de aandelen van 1.000 tot 140 F en tegelijk verdubbeling van het aantal aandelen, zodat bijv. Van Puymbrouck nu 602 aandelen van 140 F „bezat”. Waarom tot deze ingewikkelde operatie is overgegaan en de nominale waarde van elk aandeel niet meteen tot 280 F werd verlaagd, is niet duidelijk. Bovendien werden de 286 bestaande obligaties uit 1929 omgeruild tegen volgestorte aandelen, eveneens ter waarde van 140 F. Als gevolg hiervan bedroeg het maatschappelijk kapitaal van de NV De Schelde nu 144.840 F, verdeeld over 1.106 aandelen. Het is meer dan waarschijnlijk dat deze

c. minstens een artikel waarin twijfel wordt geopperd omtrent de doelmatigheid der buitenlandsche politiek van Duitschland”.

10/1/1935, in het handschrift van De Clercq. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 931. Het is mogelijk dat deze richtlijnen van De Clercq een gevolg waren van bezwaren die Geyl via Borghinon en rechtstreeks aan de redactie tegen de artikels van „C.” (Robert Van Roosbroeck) over buitenlandse politiek had geuit. ARA, ibidem. Zie ook : *Geyl en Vlaanderen*, III, doc. 390, blz. 75-80.

56. *Bijlagen Belgisch Staatsblad* 1934 (nr. 10696), 1935 (nr. 11007), 1936 (nr. 12294).

57. De naamsverandering werd als volgt gemotiveerd : „De Schelde kan niet langer het symbool blijven van onze Dietsche nationaal solidaristische beweging. *Eenheid van volk en staat*, dat is het wat wij doelbewust nastreven”.

58. *Bijlagen Belgisch Staatsblad*, 28/11/1936, nr. 16239.

nieuwe toestand vooraf werd geregeld tijdens een bespreking tussen leden van de Stichting in het station van Roosendaal in oktober 1936⁵⁹.

In dezelfde periode voerde Karel Waternaux, een vriend van Borms, in Nederlandse NSB-kringen onderhandelingen met het oog op het verkrijgen van steun voor *De Schelde*⁶⁰. Door de voorgenomen uitgave van het *Nationaal Dagblad* door de NSB liepen deze evenwel op niets uit. In september 1936 deelde Van Puymbrouck aan Peeters mee dat hij nieuwe geldschieters gevonden had en dat die het ontslag van Peeters als afgevaardigd beheerder eisten⁶¹. Wie die nieuwe geldschieters waren, wist ook Peeters niet. De vraag rijst trouwens of die wel hebben bestaan, daar het kapitaal van de NV op 15 november door een interne operatie eenvoudig werd verlaagd en vervolgens door de omzetting van obligaties in gedevalueerde aandelen kunstmatig werd verhoogd.

Of Peeters moest verdwijnen op vraag van de hypothetische „nieuwe geldschieters”, dan wel omdat Van Puymbrouck dat wilde, is niet geheel duidelijk, al lijkt het waarschijnlijk dat Van Puymbrouck erop aanstuurde. De verhouding tussen beide mannen was inderdaad verzuurd en Van Puymbrouck verdroeg geen kritiek. Alleszins is het een feit dat Peeters na 15 november 1936 als afgevaardigd beheerder door Hendrik Van Hoofstadt werd vervangen⁶². Van Hoofstadt was, zeker in 1937 en dus wellicht ook al vroeger, de financiële vertrouwensman van De Clercq. Wellicht is zijn aanstelling een uiting van de pogingen van het VNV om een grotere controle over het blad te verwerven.

Dat dit de wens van De Clercq was, blijkt nog eens ten overvloede uit een nota van de VNV-leider uit januari 1937: „Waarschijnlijk zullen wij einde 1937 de volledige beschikking hebben over *Volk en Staat*. Het VNV kreeg een optie van de Stichting. Doch het staat er slecht voor. Wij moeten het intuschen in leven houden en verbeteren. Volgens bericht zou zulks voor 1937 ze-

59. Van Puymbrouck aan Van Es en Van Welij, 19/1/1939, MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

60. Karel Waternaux (1887-1962), lid van de eerste Raad van Vlaanderen. In november 1918 week hij uit naar Nederland; in 1919 werd hij tot levenslange opsluiting veroordeeld. Hij was werkzaam in de boekhouding van de scheepswerf Wilton-Feijenoord te Rotterdam. Waternaux lag mede aan de basis van de in 1931 opgerichte „derde” Raad van Vlaanderen. Hij speelde ook een rol in het Vlaamsch Secretariaat voor Noord-Nederland, waardoor hij zowat de evenknie was van A. ver Hees te Berlijn. In september 1936 was hij medestichter van de Stichting Noord-Nederland - Vlaanderen. In januari 1941 werd hij aangesteld tot leider van het VNV in Nederland. (Ontleend aan: L. BUNING, *K. Waternaux, de Stichting Noord-Nederland - Vlaanderen en de Grootnederlandse Actie*, Wetenschappelijke Tijdingen, 37e jg., 1, 1978, kol. 11-38).

61. Peeters aan mevr. M. Van Eyk, 8/11/1936. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927.

62. Hendrik Van Hoofstadt (1886-1943) behoorde tijdens W.O. I tot de activistische kern in het krijgsgevangenenkamp van Göttingen. Hij was actief in de Antwerpse Frontpartij en later in het VNV. In 1933 werd hij rechter bij de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen. Bij de weggevende verkiezingen van 1939 werd hij plaatsvervangend senator voor het VNV. In mei 1940 werd hij als „verdachte” aangehouden en in het concentratiekamp van Le Vernet-d'Ariège geïnterneerd, waar hij een verlamming opliep waarvan hij niet meer zou herstellen (*Volk en Staat*, 2/10/1943).

ker 300.000 F vergen''⁶³. Het VNV kreeg die optie „op voorwaarde van *Volk en Staat* financieel te steunen''⁶⁴.

Het bestuur van de „Stichting ter Bevordering van de Nederlandsche Beschaving'' bestond toen uit Borms, Van Es en Van Welij. Indien de Stichting einde 1936 of begin 1937 het VNV een optie over *Volk en Staat* heeft verleend, moet hierover door De Clercq of een door hem gemandateerde met de Nederlandse aandeelhouders onderhandeld zijn. Duidelijk is alleszins dat Van Hoofstadt „de man van De Clercq'' in de nieuwe raad van bestuur was, en dat het VNV geld nodig had om *Volk en Staat* in leven te houden.

(wordt vervolgd)

Kol. Bourgstraat 114/37
1040 Brussel

LUC DEJONGHE : RONSE, VLAAMS SCHIEREILAND

Kroniek van een Taalstrijd. 1986

Een uitgave van Marnixring Ronse-Taalgrens
en van Davidsfondsafdeling Ronse.

Dit boek handelt over Ronse dat een unicum is in de Vlaamse Beweging. Ronse op de Taalgrens bleef Vlaams, omdat het Vlaamse leiders heeft gehad : Leo Vindevogel, Flor Grammens, Jan Verroken, die konden bogen op een gedegen en talrijke Vlaamse achterban.

Het boek kost 480 fr. en kan besteld worden bij :

Luc Dejonghe
Prof. J. Bordetlaan 40
9600 Ronse
P.R. 000-0506277-34.

63. Nota van De Clercq aan de leden van de staf, 5/1/1937. ARA, Overtuigingsstukken MGB, fardé 922.

64. *Historiek van den eigendom en de financiële steun van het VNV aan het dagblad Volk en Staat, ongedateerd (begin 1940)*. *Ibidem*.